

שצריך להתעסק עם המת. ודעת הרמב"ן והרשב"א ועוד פוסקים שהעיקר להלכה כטעם הראשון, שאפילו אם יש מי שישא משאו – פטור משום כבודו של המת. ואין לו להחמיר על עצמו (וכן משמע הכרעת האחרונים – ע' או"ח עא, א ובמשנ"ב [ויש להעיר שמדברי הרשב"א בתשובה ח"ג ש) משמע שנקט הטעם משום עיכוב בצרכי המת, ודלא כדבריו בחידושי הנ"ל]). ואילו הראב"ה (נח) כתב שהעולם נהגו כטעם השני.

א. ע"ע בטעמי פטור אונן מן המצוות – בחזו"א או"ח טו, ג-ד; אגרות משה או"ח ח"ה כד, יא; בית ישי קיט, ג. וע"ע פרטי דיני אונן במצוות התורה, בספר מנחת שלמה ח"א צא, כה; פני ברוך – ריש הספר.

ב. יש מי שכתב שפטור אונן מן המצוות – מדרבנן הוא (פ"ת יו"ד שמא סק"ו, מהשבו"י). וכתב החזו"א (טו, ה) שנראים דבריו באופן שיש אחרים המתעסקים בשבילו, שבוז לא נפטר אלא משום כבודו של מת וי"ל שהוא מדרבנן, אבל כשאין לו מתעסקים – אסור מן התורה, שמבטל מצות קבורה, ואפילו בהסח הדעת גרידא יכול לבוא לעיכוב קבורתו. ואולם יש לומר שהאיסור שאמרו בירושלמי לעסוק במצוה, אינו מן התורה אלא מדרבנן. וצ"ע. עד כאן מהחזו"א.

זבשבת... וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובתפילין – כמאן דאמר שבת זמן תפלין (גליונות קהלות יעקב. ובברכות הגירסא 'חייב בכל מצוות האמורות בתורה').

זאמר רבי יוחנן תשמיש המטה איכא בינייהו...' הרי"ף מפרש שלפי תנא קמא תשמיש אסור משום קלות ראש. וגם לרשב"ג אין מותר אלא לקיים מצות עונה ותו לא (וכן כתב הרא"ה בברכות). ור"י בן מגאש מפרש שלתנא קמא רשות ולרשב"ג חובה (מובא בתר"י ברכות יח).

ופסק הרי"ף כתנא קמא שאסור. וכן פסק בה"ג. וכתב הרא"ש שאין אומרים כאן 'הלכה כדברי המיקל באבל' – שהרי עדיין לא חלה עליו אבילות.

ודעת רבנו יונה לפסוק כרשב"ג שכן פסקו בירושלמי, והלכה כדברי המיקל באבל. וכן חכך הראב"ה (נח. עפ"י הסוגיא בכתובות) להתיר, ואף בחול (וכן כתב הר"י, שלרשב"ג מותר אף בחול). וסיים: 'המחמיר יברכהו יוצרנו'.

וכתב שם הרשב"א, ממה שאמרו במסקנת סוגיתנו לענין אבילות בשבת: 'דברים שבצנעה נוהג' משמע שנקטו הלכה כתנא קמא ודלא כירושלמי.

ואעפ"י שכאן הנידון בדין אנינות ולא באבילות, וכמו שדחו בגמרא לחלק – נראה שסבר הרשב"א שגם באונן שייך דין אבילות. וכבר נחלקו ראשונים בדבר (וע' ביו"ד שמא, ה – שו"ע ורמ"א). ועכ"פ בשבת שאין נוהגים בה דיני אנינות ואין המת מוטל עליו כעת להתעסק בו, חלים עליו כעת דיני אבל. ולפי סברה זו לכאורה שייך כאן הכלל 'הלכה כדברי המיקל באבל' שהרי מחלוקתם היא בדיני אבילות, ודלא כסברת הרא"ש. וכן משמע בפירוש ר"י מלוניל.

והנמוקי-יוסף כתב שאין להשוות דין אבילות בשבת לדין אונן שאיסורו משום הסח הדעת מן המת, וכפי דחיית הגמרא כאן (וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ו קפט ובמובא בכתובות ד:).

דף כד

'אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה...' אמר ליה רב פפא: אסור אתמר ומשמיה דרבי יוחנן. הקשה הגרעק"א, מה חידוש יש בדבר הלא מפורש בברייתא (כא). שאבל אסור בתשמיש המטה. ויש מישבים שרבי יוחנן הולך לשיטתו שדברים שבצנעה נוהג בשבת, וזהו שמשמיענו שאף בשבת אסור (עפ"י רש"ש; יוסף דעת [להגרי"ש נתנוון. ת] ועוד).

ולכאורה אין כוונת קושית רעק"א מה חידש רבי יוחנן עצמו שהרי מצינו כמה וכמה מאמרי אמוראים שכבר נשנו בברייתא, כי אפשר דלא שמיע להו לאותה ברייתא, אלא הקושיא על מסדר הש"ס שהוצרך להביא זאת משמו, והלא הדין כבר שנוי בברייתא. אך לפי זה אין שייך לתרץ כנ"ל שהרי כבר השמיענו שלרבי יוחנן דברים שבצנעה נוהג ועדיין מה קמ"ל. ושמו יש לישיב באופן אחר, שלכך הביא מאמר זה כדי ללמד שאינו חייב מיתה.

ויש מתרצים שמשמיענו שאף על פי שמקצת היום ככולו, אסור בתשמיש כל יום השביעי עד הלילה, שלא כשאר דיני אבלות שפוסקים לאחר התפילה (שפת אמת ועוד).

וכן הובא דינא בספר חסידים ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג. ואולם יש סוברים שאין זה אלא משנת חסידים ולא איסור מדינא. ואף יש מתירים במקום הצורך לשמש בליל שביעי, שלענין זה מקצת הלילה ככולו. ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ג תקנט; חכמת אדם מצבת משה ו; מאור ישראל.

אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו...! הרבה ראשונים כתבו שאסמכתא בעלמא הוא, ומה שאמרו 'חייב מיתה' היינו משום שעובר על דברי חכמים שחייב מיתה (כבבכות ד: עפ"י תוס', רא"ש, מהר"ם מרוטנבורג, רמב"ן ריטב"א ועוד. ובמה שכתבו להוכיח מסנהדרין פג – ע' במובא לעיל יד). ואולם דעת הראב"ד (בתשובה ריא. ומובא ברמב"ן וכן ברא"ש לעיל יד) שהוא מדאורייתא. וכתב לפי זה שהקובר מתו ביום טוב שני של גלויות חייב בקריעה, שמצות קריעה דאורייתא דוחה איסור דרבנן של יו"ט שני. וכן לפי דבריו יש חיוב קריעה מספק, כדין ספקא דאורייתא לחומרא (ובדעת הרמב"ם ע' בכסף משנה אבל ח; שדי חמד קונטרס הכללים מערכת ק-ס. והריטב"א, אעפ"י שנקט שהדרשה לחיוב מיתה היא אסמכתא, כתב לצדד שמה דין קריעה דאורייתא).

מחוי רב נחמן עד גובי דדיקנא. נחלקו הפירושים; יש אומרים שמכסה בחלק העליון של הטלית מקדקדו עד גובי דדיקנא [ולפי שהישמעלים מהלכים הרבה בחולות, מכסים את עיניהם בשעת רכיבתם]. ויש מפרשים שמעלה את הטלית מצוארו עד גובי דדיקנא (ע' בשו"ת יחיה דעת ח"ה א; יגדיל תורה א, ובמובא ביוסף דעת מנחות א – קונטרס בעניני ציצית ו, יד).

כבר כתבו הראשונים (עתוס' לעיל כא ועוד) שאין נוהגים עתה במקומינו בעטיפה, מפני שמביא לידי שחוק גדול מעכו"ם ועבדים ושפחות שבינינו. וכן המנהג פשוט ואין להחמיר ולשנות במה שלא נהגו אבותינו (רמ"א יו"ד שפן). ואולם כתב הש"ך שיש לנהוג בעטיפה קצת, למשוך הכובע למטה לפני העינים. ובערוך השלחן כתב שנכון לאבל לבלי להסיר הכובע מראשו כל שבעה, ולישב באופן זה אם אפשר לו. ובקהילות תימן נהגו בעטיפה ממש עד הזמן האחרון. (וע' 'במעגלות תימן' לר"י לרצהבי עמ' 44).

קרע עליה תליסר אצטלי מלתא. אמר, אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה. כלומר, מפני יראתו הייתי מעיין בשמועתי יפה ולא הייתי מקל בה, ועתה ממי אירא, אולי אשגה תמיד ואחטיא את הרבים, נמצא שהוא היה מזכה אותי. הראב"ד (תוס' הרא"ש).

בשבת... אם בא להחליף – מחליף ואינו קורע – מערב שבת. או כאומר: מחליף בגדיו בשבת אף על פי שאינו יכול לקרוע (עפ"י מנחם משיב נפש; מצבת משה – מובא בספר מימיני מיכאל).

(ע"ב) רבי שמעון בן אלעזר אומר: היוצא במטה – רבים מצהיבים עליו... ר"א בן עזריה אומר: ניכר לרבים – רבים מתעסקים עמו...! מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ש'מצהיבים' לחוד ו'מתעסקים עמו' לחוד (עפ"י רמב"ם וכסף משנה הל' אבל יב, יא).

יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר. הקשו הראשונים ז"ל, מדוע שמיני לא יבטל מנין שלשים, והלא הוא רגל בפני עצמו. וכתב הרא"ש (כה) משום שלא נהג כלל דין שלשים, כי מה שנאסר בגיהוץ ובתספורת ברגל אינו משום אבלות אלא משום המועד. [וכנראה מזה למד הטור שלדעת הרא"ש אין אבלות שלשים נוהגת ברגל כלל].

ואולם דעת הרמב"ן שיש אבלות ברגל, כגון לענין איסור לבישת בגדים מגוהצים. ולדבריו הטעם ששמיני עצרת אינו מבטל גזרת שלשים הוא מפני שלא נהג קודם הרגל אבלות שלשים כלל, ואין הרגל מפסיק אלא אבלות שנהג בחול אך לא אבלות שנהג ברגל עצמו, וכשם שאין יום שני דחול המועד מבטל אבלות שנהג ביום ראשון. ולענין דיני הרגל נחשב כל הרגל כאחד (עפ"י חדושים ובאורים לעיל יט בבאור דברי הרמב"ן).

דף כה

שכל הבוכה על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו. מחילת כל עונות ענינה סילוק טמטום הלב שנגרם על ידי החטאים. בכייה על אדם כשר היא בכייה על האמתיות והכשרות שנעדרו מן העולם. רק מי שמרגיש ערך כשרות הלב, בוכה על הסתלקות הכשרות. הגברת הרגשה זו עד כדי בכייה, היא עצמה התיקון, כי ההכרה הפנימית בגודל ערך האמתיות והכשרות, מערערת ומחלישה את טמטום הלב. זהו פירוש 'שבביל כבוד שעשה לו' – שיועד להעריך את גודל אבידת אדם כשר (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 252).

העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע. בספר גשר החיים (יד, ט) מביא דעות שנהגו להקל ולא לקרוע בשעת יציאת נשמה, כדי שאנשים לא יימנעו מלעמוד בשעת יציאת נשמה, שהוא זכות לגזוע.

ובשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב סוס"י עג) כתב שהוא טעם קלוש לבטל חיוב ממש, והרי ראינו שחז"ל לא חשו לכך הגם שחששו ביותר להפסד ממון. וטעם זה לא נאמר אלא על כך שלא מיהו באותם שאין קורעים אבל אין זה טעם שאנשים כשרים ינהגו כן. ולכך הסיק שבדאי צריך לקרוע כדין. ואפילו רופא שקרע על חולה שמת, צריך לקרוע שוב על חולה אחר, אך די בזה בהוספת משהו על הקרע הקודם.

מקום הקרע על חכם ועל אדם כשר, או לעומד בשעת יציאת נשמה – בשולי הבגד, ולא כמו בקרובים שקורע בצואר דוקא (פוסקים). ו'שולים' היינו מהטבור ולמטה. ואם קרע בביטנה (= בצד הפנימי) נראה שאינו כלום (עפ"י חדושים ובאורים).

דלאו אדם כשר הוא. אי דקאי התם בשעת יציאת נשמה חיובי מיחייב, דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, למה זה דומה לספר תורה שנשרף. מכאן שגם אדם שאינו כשר, שהוא עובר עבירה, העומדים בשעת יציאת נשמתו חייבים לקרוע עליו כספר תורה שנשרף. ואולם יוצא מן הכלל הזה הוא המומר לעבודה זרה או מומר להכעיס לאחת מן המצוות שבתורה (מהר"ם מרוטנבורג, מובא ברא"ש מועד קטן פרק שלישי נט).
ראה עוד בבאור הענין בספר תקנת השבין עמ' 149 ואילך.